

Kiss László

Wertner Mór (1849–1921) – a magyar nemzetségek és a magyar nyelv kutatásának napszámosa

„A remek műveket megelőzi a szükséges anyag előteremtése, hol ez nincsen, a másik is lehetetlenség: Ezen szempontból tekintem és szeretném tekinteni az egyediratokat. – Nem képes mindenki óriás történeti képeket előállítani, arra századokban csak egyesek születnek –, de a műemlékek, történeti adatok gyűjtésére – ezen napszámosféle munkára – találtak alkalmas munkások évtizedekben is, ezek feljegyzik az adatokat, hogy legyen a mesternek anyaga, melyből építményét összerakhassa” (Rómer 1863).

Nem véletlenül indítjuk egykori orvostársunk, Wertner Mór bemutatását Rómer Flórisnak (1815–1889), a XIX. század kitűnő művészettörténésének és régészének 1863-ban, a Győri Történeti és Régészeti Füzetek II. kötetében megjelent soraival. Wertner ugyanis egyike volt a Rómer által megdicsért „napszámosféleknek”. Orvosi oklevéllel kezében és nyugdíjaztatásig kitarva e „kaptafa” mellett, évtizedeken át hangyaszorgalommal lapozgatta a múlt századok megsárgult okiratait, hogy kigyűjtse a bennük rejlő történeti – köztük a nyelvtörténeti – adatokat.

Wertner Mór a Felvidéken, a Pozsony megyei Spáczán (ma: Špačince, Szlovákia) született Wertner Ábrahám kereskedő és Winkler Debora gyermekeként 1849. július 26-án. Ezt az adatot kell hitelesnek tekintenünk, annak ellenére, hogy a szlovák életrajzi lexikon (Slovenský biografický slovník) VI., 1994-ben megjelent kötete – az anyakönyvi kivonatra hivatkozva – 1850. július 26-át jelzi születési dátumnak. A magyar források, így például „a Szinnyei” 14. kötete, az 1969-ben kiadott Magyar életrajzi lexikon, a 2004-ben megjelent Magyar orvoséletrajzi lexikon is 1849-et tekint hitelesnek. 1849-et igazolja Wertnernek, e sorok szerzője által 1995. augusztus 31-én, a párkányi (ma: Štúrovo, Szlovákia) zsidó temetőben megtalált sírkövének (1. ábra) felirata is (Kiss 2013: 57).

Ismereteink Wertner ifúkoráról nagyon hézagosak. Nem tudjuk például, miért, mi módon került el a még gyermek Móric Temesvárra (ma: Timisoara, Románia), ahol 1860 és 1868 között gimnáziumi tanulmányait végezte. Az orvosi

oklevelet 1872-ben, Bécsben szerezte meg. Pályakezdésének helyét illetően is megoszlanak a vélemények. A lexikonok és Szinnyei szerint a Komárom megyei Csicsón telepedett le, míg a Borovszky-féle Pozsony vármegyei monográfia a szintén Komárom megyei Csúz községet tekinti Wertner első lakóhelyének. Abban azonban a források megegyeznek, hogy 1874-től a Pozsony megyei Szencen (Wartberg, ma: Senec, Szlovákia) működött körorvosként. Az 1890-ig tartó szenci életszakasz fontos időszak volt doktorunk életében: családot alapított – felesége Kuti Nelly –, 1877-ben megszületett Gyula nevű fia, és Szinnyei szerint 1874-ben kezdett el foglalkozni a történettudománnyal.

1. ábra. Wertner Mór síremléke

Másfél évtizedes körorvosi munka után 1890-től 1893-ig Pozsony megye tiszteletbeli megyei főorvosa lett – ekkor valószínűleg Pozsonyban is lakott. Rövid Temes megyei, csakovai (csákovári) működés után, 1894 végén költözött Esztergom megyébe. Muzslán (ma: Mužla, Szlovákia) telepedett le járási orvosként. A hely kiválasztásában bizonyára közrejátszott a közeli Esztergom prímási levéltára, ahol doktorunk szabadidejében szorgalmasan körmölgette az oklevelek, periratok adatait.

Muzslai életszakaszát végzetes esemény árnyékolta be: 1897. augusztus 29-én hűszévesen meghalt a fia, aki az állatorvosi pályára készült. Síremléke a már említett izraelita hitközség temetőjében, parlépsnyire atyja sírhalmától ma is látható. 1908 októberétől haláláig, tehát 13 éven át élt Wertner Párkányban mint Esztergom megye párkányi járásorvosa (Szállási 1999a). Itt hunyt el 72 éves korában, 1921-ben. A Répássy-féle helytörténeti krónika szerint: „temetése óriási részvét mellett ment végbe” (idézi Vércse 1995: 7).

E rövid, szinte lexikonszerűen szűkszavú életrajz után, amely jelzi, mennyi kutatnivaló vár reánk Wertner életpályáját illetően, szenteljünk figyelmet Wertner tudományos munkásságának. A fontossági sorrend szerint történetírói, pontosabban származásvizsgálati munkásságát kellene ismertetnünk – erre emlékszik leginkább az utókor (lásd sírkövének feliratát is) –, mi mégis, az időrendi sorrendet szem előtt tartva, először a kevésbé közismert orvosi és közegészségügyi munkásságára hívjuk fel a figyelmet (Kiss 1999).

Az életrajzi vázlatból kiderült, hogy Wertner egész életén át vidéki orvosként, kezdetben mint gyakorló magánorvos, később mint „hivatalos” tisztiorvos kereste kenyerét, és fedezte kutatási költségeit. Pályakezdő éveit az 1876. évi közegészségügyi törvény első éveire esnek, így nem véletlen, hogy a szenci körorvos első írásai a törvény által biztosított lehetőségek és annak vidéki megvalósulása közti ellentmondásokra hívták fel a figyelmet. Különösen veszélyesnek tartja, hogy a közegészségügyi törvény egyes cikkelyei nem egyértelműek, illetve „a delphi jósda mondataira emlékeztető szakaszai... pro és contra magyarázhatók” (Wertner 1882: 862). Ezért intézett már 1881. május 30-án „Nyílt levelet az országos közegészségi tanácshoz a hússzemlét illetőleg” (Wertner 1881). Arra hívja fel benne a figyelmet, hogy egyes megyékben még mindig egy korábbi törvénycikkre hivatkozva, a hússzemlét az állatorvosra bízzák, holott az 1876. évi közegészségügyi törvény kimondja: „A hússzemle az orvosrendőrség teendője, s nem a baromorvosé.”

Még nagyobb figyelmet keltett a következő évben a Gyógyászat hasábjain közreadott háromrészes dolgozata (*A falusi praxis hiányairól*). Leszögezte: a falusi lakosság csak későn és ritkán fordul orvoshoz, jobban bízik a kuruzslókban; a súlyos betegek otthoni ápolása szinte megoldhatatlan. Mindezeket a bajokat úgy lehetne segíteni – véli Wertner –, ha az állam járási, illetve községi (kőr-) kórházakat létesítene.

Érdekes tovább idézni Wertner gondolatát, mert kiderül belőle, hogy már akkor is – hasonlóan mint ma – az egészségügy legnagyobb gondja a pénzhiány volt: „...megeleégsem azzal, hogy az eszmét megpendítettem s remélem, hogy az állam, mely tud katonai célokra... annyi milliókat költeni, kötelességének ismerendi el... elégséges kórodáról is gondoskodni” (Wertner 1882: 747). Ugyancsak a most idézett cikkben figyelmeztet arra is, hogy a törvény kuruzslást tiltó szakasza is könnyen kijátszható, hiszen csak ez áll benne: „az orvosi gyakorlatra nem jogosított egyéneknek betegeket keresetképpen gyógykezeltetni és díjazás mellett gyógyszereket rendelni tilos” (Wertner 1882: 861). A kuruzslónak tehát csak arra kell hivatkoznia, hogy díjazás nélkül „gyógyított”. Egyébként e témához Wertner még ugyanebben az évben a *Gyógyászat* „Állam orvos” mellékletének hasábjain egy 31 oldalas, *Csodahit, mystika s népgyógyászat* című tanulmányban visszatért.

Wertner szilárd meggyőződése és e hite napi körorvosi munkája során alakult ki, hogy a falusi nép rossz egészségi állapotának a gyökere a „műveltség hiánya” (Wertner 1882: 744). Ezen változtatni csak a gyermekkortól végzett folyamatos felvilágosítással lehetne – ha maguk a tanítók is tisztában lennének az „egészségtan elveivel”. „Számptalan baj és számptalan önkozta lelki és testi sínlődésnek elejét lehetne venni, ha helyes hygieniai ismeretek szállnának át az anyáról a gyermekre, a tanítóról a tanoncra” – vélekedik a *Falusi iskolai egészségügyünkről* címe dolgozatában (Wertner 1883: 92). Sajnálattal állapítja meg, hogy a törvény csak arról rendelkezik, mi a teendő az iskolában ragályos betegség esetén, de „a tanodai hygieniát figyelembe nem veszi” (i. h.). Wertner úgy véli, hogy már az előrelépés lenne, ha a népiskolák közegészségügyi felügyeletét nem a járási orvos, hanem az iskolához minden szempontból közelebb álló „körorvos” látná el, aki az egészségápolás alapelveit is oktathatná a népiskolákban. Wertner gondolatai találkoztak a közegészségtan első magyar egyetemi tanárának, Fodor Józsefnek (1843–1901) iskolegészségügyet megreformáló elképzeléseivel (Kapronczay 1990: 1541).

Wertner közéleti publicisztikájának hatyúdala és bizonyos tekintetben kicsúcsosodása is az Állam orvos hasábjain, 1885-ben megjelent *A vidéki közegészségügyünk és a nyilvánosság* című tanulmánya. A nagyközönség, a nyilvánosság – mai szóhasználattal: a társadalom – közegészségügyi gondok iránti közönyét Wertner abban látja, hogy „a közegészségügy... a napi sajtó hamupipőkéje” (Wertner 1885: 66). Minden egyéb téma, legyen az katonai, jogi, ipari vagy csak egyszerűen a társasági életet érintő, előnyt élvez a közegészségügyi témák előtt. Az ilyen jellegű írásokat az orvosi szaklapokhoz irányítják a szerkesztő urak. A közegészségügyi „kedvezőbb viszonyok” kialakulásának másik hátráltatója Wertner szerint az a szomorú tény, hogy „az orvosi elem... a képviselői és törvényhozási testületekben teljesen mellőzve van” (Wertner 1885: 66). Ennek egyenesen az a következménye, hogy nincs senki, aki szakszerűen előadná

és képviselné a közegészségügy gondjait, bajait. Hiába van 1876-tól közegészségügyi törvény, ha annak intézkedései közül „az érvényre jutottak nem jók s a jók nem jutnak érvényre!” (Wertner 1885: 68). Szemléletes példája ezen állításának az a tény, hogy számtalan körorvosi állomás még mindig nincs betöltve. Wertner állítása nem légből kapott túlzás, hiszen más forrásból (Glatz 1996: 460) tudjuk, hogy 1884-ben az 1248 körorvosi állásból még csak 785 volt betöltve. Ám még ott is, ahol már van körorvos – érvel tovább Wertner –, nemigen haladhat előre a közegészség ügye, hiszen a körorvosnak nincsen végrehajtó hatalma. S mivel fizetését nem az államtól, hanem a községi bírótól kapja, sok helyütt nem látnak személyében mást, mint a község egyik fizetett szolgáját. Wertner szerint javulás csak akkor lesz várható, ha a körorvos valódi egészségügyi hivatalnok is lesz azáltal, hogy végrehajtó hatalmat és intézkedési jogot kap hivatalos hatáskörében. Ehhez persze az is kell – érvel tovább Wertner –, hogy a körorvos olyan magas fizetést kapjon az államtól, hogy sem magángyakorlat üzésére, sem egyéb anyagi függőségre ne szoruljon működése helyén. Wertner javaslatával ez esetben is megelőzte korát: az államkincstár csak majd 1908-ban tudja magára vállalni a körorvosok illetményének fizetését (Glatz 1996: 460).

Amikor Wertner most idézett dolgozata 1885-ben megjelent, a szerző érdeklődési köre már szinte teljesen a múlt, jelesül az orvostörténelem, majd egyre inkább a származástan, illetve a középkori magyar történelem forrásfeltárásai felé fordul. Bizonyára közrejátszott a témaváltásban az a közöny is, amely a fentebb említett javaslatait, korszerű irányba mutató ötleteit fogadta. Napjaink orvostörténetírása „nagy formátumú orvostörténelemnek” minősíti Wertnert (Kapronczay 1990: 1546), és az 1874 és 1890 közötti éveket tekintve Wertner „orvostörténeti periódusának” (Szállási 1999b).

A genealógia vagy leszármazástan a vérvonal, a családfa kutatásával foglalkozó segédtudomány. A természettudományi ismeretekkel felvértezett orvos származástani érdeklődése szinte törvényszerű, hiszen a kórelőzmény felvételekor óhatatlanul is előkerülnek a vérségi (és egyéb) rokonság kérdései. A fiatal Wertner doktor meglepődve tapasztalta, hogy a környezetében élők mily keveset tudnak rokonaikról. Ugyanakkor hamar felismerte, hogy a genealógia több, mint az egyszerű leszármazási adatok gyűjtése. Nem elég csak a leszármazás rendjét, a családfát felkutatni, hanem fel kell tárni azt is, milyen indítékok, okok készítették egyik vagy másik személyt bizonyos tettek végrehajtására. Wertner számára a családtörténet a családot alkotó valamennyi személy valódi történetével azonos. Az első közt szentelt figyelmet az egyes egyéni életsorsok kutatásának. Így jutott el egy újabb segédtudományhoz, az archontológiához. Az archontológia szó alapja a görög „arkhón, arkhontosz”, amely vezért, főhivatalnokot jelent – a „-lógia”-val összekapcsolva pedig a régi korok világi és egyházi méltóságainak, tisztségviselőinek pályafutásával foglalkozó (segéd)tudomány. Munkásságának egyik első méltatója az alsókubíni születésű Holub József

(1885–1962), a jogtörténet egyetemi tanára úgy vélte, hogy Wertnert kutatásaiban a hibák kijavítása, a hiányok pótlásának a vágya vezette (Draskóczy 1999: 45). Mi megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy egyéniségének ez a jellegzetessége talán orvosi hivatása hatására alakult ki, hiszen az orvosi munka egyik fő célja is a „hibák kijavítása, a hiányok pótlása”.

Wertner származástani munkásságából a vajdasági Nagybecskerekén (ma: Zrenjanin, Szerbia) 1892-ben kiadott *Az Árpádok családi története* című könyve látszik a legidőtállóbbnak. „Első (nemzeti) uralkodóházunk egészéről azóta sem készült a Wertneréhez hasonló mélységű tudományos feldolgozás” (Bertényi 1999: 37). Ezért Wertner nem maradhatott ki a Csánki Dezső szerkesztésében „Árpád vezér halálának ezredik évfordulója alkalmából”, 1907-ben megjelent (méreteiben is: 50 x 30 cm) monumentális *Árpád és az Árpádok* című munka szerzői közül. Wertner az *Árpád nemzetsége* című fejezettel (125–136), és benne „Az Árpádok nemzedékrendje”, illetve „Az örökösök” című családfák megrajzolásával járult hozzá a könyv sikeréhez. Az utóbbi Aba Sámuelről (uralk. 1041–1044) a Mohácsnál 1526-ban elhunyt II. Lajosig tünteti fel a magyar királyokat.

Az uralkodóházak, a királyok nemzedékrendje mellett történelmünk nemesi családjai is érdekelték doktorunkat. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig* című kétkötetes munkája Temesvárott jelent meg 1891/92-ben. E művében is – hasonlóan az ugyanakkor megjelent *Az Árpádok családi története* című munkájához – kedvelt történetírói és genealógusi módszerét alkalmazta: a forrásokat, a levéltári iratokat beszélteti, ő maga többnyire visszafogott ítéleteiben (Bertényi 1999: 39). Ismét csak orvosi hivatása jut eszünkbe: a jó, együttérző orvos is így kezeli betege személyes, családi adatait. A hangyaszorgalmú orvos-történész-genealógus 80 magyar nemzetség (genus) családját, történetét tárta fel. Nemcsak családfákat rajzolt, hanem igyekezett tisztázni a vagyoni viszonyokat is. Természetesen nem minden állítása, következtetése állta ki az idő próbáját, ám ha Wertner „az aprólékos munkálatokat nem végezte volna el, szegényebb lenne történetírásunk” (Draskóczy 1999: 47).

Léven Wertner elsősorban orvosdoktor, nem meglepő, hogy származástani ismereteit az orvostörténetírásban is kamatoztatta. 1882-ben hatrészes cikksorozatot közölt a *Gyógyászat hetilap* „Államorvos” mellékletében *Aeskulap és utódai* címmel. Az ógörög Aszklepiosz – a rómaiaknál Aesculapius vagy Aeskulap – a gyógyító képességekkel is rendelkező Apolló isten és egy Koronisz nevű földi leány „törvénytelen” szerelmének volt a gyümölcse. Epidauruszban született Kr. e. 1200 körül. A gyógyítás mesterségét egy Chiron nevű kentaurtól tanulta. Kiváló, mesterét felülmúló tanítványnak bizonyult – még a halottat is képes volt életre kelteni. Ez utóbbi tevékenysége kiváltotta az alvilág isteneinek féltékenységét – feljelentették őt a főistennél, Zeusznál, aki villámmal agyonsújtotta a túl messzire merészkedő gyógyítót. Utódai, az asklepiádok közel ezer esztendeig gyógyítottak a Föld-

közi-tenger görög, itáliai és kis-ázsiai partjain. Wertner természetesen megrajzolta az aszklepiádok törzsfáját is. A közelmúltban elhunyt kiváló esztergomi orvostörténész, Szállási Árpád (1930–2012) – aki Wertnerhez hasonlóan egy életen át hű maradt a kaptafához, körzeti orvosként ment nyugdíjba – ezt mondta az említett törzsfáról: „Ilyen jellegűvel más orvostörténeti munkában nem találkoztam, így mindenképpen unikumról van szó” (Szállási 1999b: 19).

Az európai genealógia kimagasló egyénisége, Otto Forst-Battaglia 1913-ban megjelent német nyelvű *Genealogie* című könyvében (idézi Soós 1999: 27–28) Wertner e tudományág úttörőjének nevezte, a már említett Holub pedig, a Turul című lapban megjelent nekrológiában egyenesen azt írta, hogy „Wertner Mór volt a legnagyobb magyar genealógus” (Soós 1999: 27–28). Levonva ebből a nekrológokban megengedett túlzásokat, a kortársi dicsérettől nem sokban különbözik az utókor: „Szenci Wertner Mórban a magyar genealógia és orvostörténet egyik legkiválóbb művelőjét tisztelhetjük, aki távol a nagy szellemi központoktól is tehetsége és vasszorgalma révén hazánk első történetírói közé küzdötte fel magát” (Soós i. h.).

Wertner időrendben és talán jelentőségében is a harmadik helyre szoruló nyelvészeti/nyelvtörténeti munkásságával – tudomásunk szerint – e sorok szerzőjén kívül még nem foglalkoztak (Kiss 1997). Wertner „kacérkodása” a nyelvtörténettel nem véletlen, hiszen mint maga írta: „A nyelvtörténelem forrásai között a közokirat a legfontosabb, mert minden egyéb írott emléknél megbízhatóbb” (Wertner 1913: 261). Márpedig Wertner kezében rengeteg közokirat megfordult, és ha a sok latin nyelvű szó után végre magyar nyelvűre bukkant, a veretes, régi magyar kifejezést szorgalmasan lemásolta. Nyelvészkedő hajlamát csak növelte az a tény, hogy számos nevezéskénti nehézséggel szembesült, és gyakran magának kellett több fogalom meghatározására vállalkoznia – többek közt a rokonsági fokok latin kifejezéseinek magyarázatára. Így például a testvértől kezdve a rokonság szinte minden fokán, egészen a jó ismerősig bezárólag használt „frater” kifejezést így szűkítette: „frater uterinus” az egy atyától és egy anyától származó édes testvért, míg a „frater carnalis” csak az egy és ugyanazon atyától származót jelenti (Kállay 1999: 30).

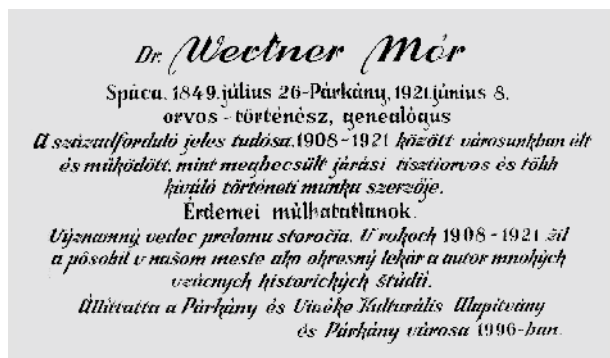
Nyelvtörténeti munkáit a Magyar Nyelvőr című folyóirat 1913–1920 közötti évfolyamaiban tette közzé (tehát még Trianon után is – Párkány az újonnan alakult Csehszlovákia része lett – közölt a pesti lapban). A nyelv iránti érdeklődésének kezdete azonban valószínűleg jó pár évvel korábbi, hiszen az 1906-ban kiadott az *Ember genealógiája* című könyvének a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kötetét „Dr. Simonyi Zsigmond tanár úrnak” ajánlotta – saját kezű bejegyzésével. Simonyi Zsigmond (1853–1919) a századforduló kiváló nyelvésze volt, aki 1890/93-ban Szarvas Gáborral kiadta a Magyar nyelvtörténeti szótár három kötetét; 1895-től ő szerkesztette a Magyar Nyelvőrt. Valószínű, hogy az ő buzdítására lett Wertner a lap munkatársa 1913-ban.

Olvassunk bele az 1913-ban orvostörténészként és genealógusként már ismert párkányi járásorvos, Wertner Mór nyelvtörténeti írásaiba. A *nyelvünk történetéhez* című öt-, illetve a toldalékkal hatrészes, 1913/14-ben megjelent sorozatában betűrendben teszi közzé a régi iratokból kiejegyzetelt szavakat. A már idézett Előszóából az is kiderül, hogy a nyelvészkedő Wertner nem tagadja meg az orvos Wertner, hiszen például a nyelvtudomány egyik fontos ágazatát, a kóreredetet, azaz a szófejtést a nyelv embriótanának nevezi (Wertner 1913: 261). „A szófejtés leszáll a nyelvnek, ill. a szónak őshazájába, megvilágítja mindazon ösvényeket, melyeken belül a szó az ősi törzsről kibontakozott, és szemünk elé tárja mindazon változásokat, melyeknek keretében új hazájában végleges polgárjogot nyert. Nevezhetnők a nyelv embriótanának” (Wertner i. h.).

Nem kevésbé szebben ír a nyelvtörténetről, amelynek feladatát abban látja, hogy „átveszi a már meghonosodott szót, megvilágítja mindazon alakokat és változatokat, melyeket különböző időkben és különböző helyeken magára vett, figyelembe veszi jelentésének esetleges módoszatait, elkíséri mindazon útjain, melyeken valamely idegen nyelvvel kacérkodik, örökődik felette, mikor hébekorban rossz úton jár, vagyis mikor elferdített magát és elbűcsúzik tőle, midőn hosszabb-rövidebb fenállás után a mindennapi nyelvforgalomból kilépve az élők sorából kidől: ez már a szónak életrajza” (Wertner i. h.).

S hogy mindez hogyan valósult meg az általa összeállított szójegyzetben? A „Hektika” címszó alatt például ez olvasható: „Saját gyűjteményem. 1785. Gotthard Szerafin győri ferencesrendi feljegyzése: Hecticáról... házi orvosság stb. Annyi mint sorvadás” (Wertner 1913: 310). A „száraz fájdalomról” megjegyzi: „Nyelvtörténelmi szótáraink csak a száraz betegséget és a száraz kórsgót ismerik, melyen a sorvadást (phtisis, Schwindsucht) értik, a fenti alatt azonban a csúzos (rheumaticus) vagy köszvényes (arthriticus) fájdalom értendő” (Wertner 1914: 83). Persze nemcsak a régi iratokból, kéziratok feljegyzésekből csemegézte ki az érdekes szavakat, hanem nyitott füllel járt betegek közt is. A „Kita kender” címszóban például ez áll: „A csomóvá kötött, fonásra teljesen kész kendert néhol, pl. az esztergommegyei Muzslán kitakendernek nevezik” (Wertner 1913: 312).

Doktorunk azonban nemcsak kutatta és ismerte a magyar nyelvet, hanem azt féltően szerette is. Ma, amikor anyanyelvünket több oldalról bizonyos fokú veszély fenyegeti, talán nem lesz minden tanulság nélküli, ha közreadjuk azokat a sorokat, amelyeket Wertner 1914-ben, a Magyar Nyelvőr lapjain az *Adalék a magyar németiség ismeretéhez* című tanulmányában írt le: „Hogy a régi forrásainkban a hiányzó fogalmat a latin nyelvben találták meg, egészen természetes dolog: a latin nyelv volt akkori időben a nemzetközi megértésre nélkülözhetetlen eszköz: az ún. magyar latinságot tehát meg kell bocsátanunk... De másképpen áll ez pl. a magyar németiséggel. Igaz ugyan, hogy az Ausztriával és Német-

2. ábra. Wertner Mór emléktáblája

országgal való sűrű érintkezésnél fogva a német nyelvnek a magyar nyelvbe való befurakodása nem éppen meglepő, de itt már nem azzal lehet védekezni, hogy nemzetközi jellege és tudományos eredmények megértésére volt szükséges, nem! e németiség bizonyos körökben csak divattá vált majmolás és bizonyos felsőbb társadalmi zárkózottság kifejezésére szolgált” (ha Wertner ma élne, így véleked[het]ne az angol nyelv „befurakodásáról?”) (Wertner 1914: 409).

Wertner, a származástudós, a történetíró, az orvostörténész emlékezete ma is él – köszönhetően többek közt az 1996. június 8-án Párkányban tartott, Wertnernek szentelt tudományos emlékülésnek (Szállási 1996), ennek előadásait közreadó Emlékkönyvnek, illetve a város Fő utcájának 13. számú házán felavatott emléktáblának (2. ábra). Számon tartják Wertner érdemeit a szlovák genealógusok is, és nem csak lexikoni szinten (Kiss 1998). Reméljük, hogy e kis dolgozat segít a nyelvész(kedő) orvosdoktor emlékének felevenítésében is.

IRODALOM

- Bertényi Iván 1999. Wertner Mór és az Árpádok családi története. In: Himmler György (szerk.): *Wertner Mór Emlékkönyv*. Párkány, 37–42.
- Borovszky Samu 1904. *Pozsony vármegye és Pozsony*. Országos Monografia Társaság Budapest.
- Draskóczy István 1999. Szempontok Wertner Mór tudományos munkásságához. In: Himmler György (szerk.): *Wertner Mór Emlékkönyv*. Párkány, 43–49.
- Glatz Ferenc (szerk.) 1996. *A magyarok krónikája*. 2. kiadás. Magyar Könyvklub, Officina Nova.
- Kapronczay Károly 1990. Az orvostörténész Wertner Mór időszerepéről. *Orv. Hetil.* 28: 1541–1544.
- Kapronczay Károly 2004. *Magyar orvoséletrajzi lexikon*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest.
- Kállay István 1999. A régi és új nemesség Wertner Mór műveiben. In: Himmler György (szerk.): *Wertner Mór Emlékkönyv*. Párkány, 30–36.
- Kenyeres Ágnes (főszerk.) 1969. *Magyar életrajzi lexikon* II. kötet, Akadémiai Kiadó Budapest.
- Kiss László 1997. A nyelvész Wertner Mór. *Párkány és Vidéke* 7–8: 25. (Ugyanott Koloman Burza szlovák nyelvű fordításában: *Lingvista Wertner Mór*).
- Kiss László 1998. Mór Wertner (1849–1921) – spoluzakladateľ modernej uhorskej a maďarskej genealogie. *Genealogicko-Heraldický Hlas*. 1: 26–29.
- Kiss László 1999. Wertner Mór életpályája és közegészségügyi nézetek időszerepéről. In: Himmler György (szerk.): *Wertner Mór Emlékkönyv*. Párkány, 7–13.
- Kiss László 2013. Wertner Mór, nemzetségeink és nyelvünk kutatója. In: Kiss László – Lacza Tihamér – Ozogány Ernő: *Zsinórpaddás. Tudomány- és művelődéstörténeti kalandozások*. Méry Ratio (Somorja), 54–59.
- Slovenský biografický slovník* 1994. Vol. VI. T-Ž, Matica Slovenská, Martin.
- Soós István 1999. Wertner Mór helye a 19. századi magyar történetírásban. In: Himmler György (szerk.): *Wertner Mór Emlékkönyv*. Párkány, 21–29.
- Szállási Árpád 1999a. Egy életút Világostól – Trianonig: Wertner Mór (1849–1921). *Esztergom és Vidéke* 14: III–IV.
- Szállási Árpád 1996. Wertner Mór Emlékülés Párkányban. *Orv. Hetil.* 36: 2006.
- Szállási Árpád 1999. Wertner Mór, az orvostörténész. In: Himmler György (szerk.): *Wertner Mór Emlékkönyv*. Párkány, 14–20.
- Vércse Miklós 1995. Párkányi portrék: Wertner Mór. *Párkány és Vidéke*, októberi szám.
- Wertner Mór 1881. Nyílt levél az országos közegészségügyi tanácshoz a husszemlélettel. *Gyógyászat* 20: 378–381.
- Wertner Mór 1882. A falusi praxis hiányairól. *Gyógyászat* 21: 744–748, 829–830, 860–862.
- Wertner Mór 1882. Csodahit, mystika s népgyógyászat. *Gyógyászat* 21 (Állam orvos): 14–16, 24–28, 43–45, 58–60, 74–79, 86–87, 93–95, 108–111, 117–118, 141–144, 157–159, 172–175.
- Wertner Mór 1883. Falusi iskolai egészségügyünkről. *Gyógyászat* 22: 90–93.
- Wertner Mór 1885. Vidéki közegészségügyünk és a nyilvánosság. *Gyógyászat* 24 (Állam orvos): 65–70.
- Wertner Mór 1913. Nyelvünk történetéhez I. (Előszó, Alamentes – Csőcselék) Magyar Nyelvőr 42: 261–266; II (Csuklya – Két luku karabin) 306–313; III. (Királyszinű – Mokhert) 360–364, 1914. 43: IV. (Mordály – Rapach) 20–23 – V. (Restell – Zsidó vászon) 82–86; Toldalék 172–175.
- Wertner Mór 1914. Adalék a magyar németiség ismeretéhez. *Magyar Nyelvőr* 43: 408–414.